

**Гульський інцидент: як всесвітня трагедія дала поштовх
розвитку міжнародного права.**

**Gul incident: how the world tragedy gave the impulse to the develop-
ment of international law.**

Іванов Артем Геннадійович

аспірант

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті досліджено особливості становлення і розвитку інституту обслідування в міжнародному праві. Проаналізовано вплив Гульського інциденту, як першого випадку звернення до слідчих комісій, на формування інституту обслідування в міжнародному праві. Розглянуто обставини Гульського інциденту. Визначено роль Гульського інциденту в прийнятті Конвенції про мирне врегулювання міжнародних спорів 1907 року.

Ключові слова: інститут обслідування, міжнародні слідчі комісії, Гульський інцидент, міжнародні спори, розв'язання міжнародних конфліктів.

В статье исследованы особенности становления и развития института обследования в международном праве. Проанализировано влияние Гульского инцидента, как первого случая обращения к следственным комиссиям, на формирование института обследования в международном праве. Рассмотрены обстоятельства Гульского инцидента. Определена роль Гульского инцидента в принятии Конвенции о мирном разрешении международных споров 1907 года.

Ключевые слова: институт обследования, международные следственные комиссии, Гульский инцидент, международные споры, решение международных конфликтов.

The article examines the specific characteristics of substance and development of investigation in international law. It analyzes the influence of the Gul incident, as the first case of appeal to the commissions of inquiry, on the formation of the investigation in international law. It emphasizes the circumstances of the Gul incident. It determines the role of the Gul incident in the adoption of the Convention for the Pacific Settlement of International Disputes of 1907.

Key words: investigation, international commissions of inquiry, Gul incident, international disputes, settlement of international conflicts.

Постановка проблеми. З прадавніх часів людство звикло розв'язувати конфлікти за допомогою сили. Численна боєздатна армія завжди була і є вагомим аргументом у міжнародних суперечках, а перемога у війні – беззаперечним засобом досягнення мети, хоча б і ціною людських життів. Проте, в ході історії міжнародна спільнота все ж почала замислюватися над іншим, мирним, шляхом вирішення спорів.

Розвиток ідеї мирного врегулювання міжнародних суперечок загалом, та інституту обслідування зокрема, бере свій початок з прадавніх часів, коли заборони застосування сили не існувало взагалі, і міжнародне право не покладало на держав обов'язку вирішення спорів мирними засобами.

Однак, нормативно-правового закріплення та формального визначення обов'язок держав вирішувати спори мирними засобами, в тому числі шляхом звернення до інституту обслідування, отримав в кінці XIX – початку XX століття. Цьому сприяли Гаазькі конференції 1899 та 1907 років, та трагічна подія, що сталася поблизу мілини Доггер-банка в Північному морі в період між зазначеними Конференціями.

Вчені, які вивчали питання мирних засобів вирішення міжнародних спорів. Тематикою мирних засобів вирішення міжнародних спорів загалом, та процедури обслідування зокрема, займались такі видатні вчені-міжнародники, як Ф.Ф. Мартенс, Г. Кельзен, Я. Броунли, Е.А. Пушмін, О.М. Ладиженський, А.П. Мовчан, Л.М. Анісімов, А.Х. Абашидзе, А.М. Солнцев та інші.

Метою статті є аналіз процесу становлення такого мирного засобу вирішення міжнародних спорів, як процедура встановлення фактів, на перших етапах його розвитку та надання оцінки впливу на це, такої історичної події, як Гульський інцидент.

Виклад основного матеріалу. Процедура встановлення фактів може називатися по-різному: «встановлення фактів», «обслідування», «обстеження», «розслідування», «слідчі комісії з встановлення фактів», «міжнародна слідча процедура», тощо. Стаття 33 Статуту ООН передбачає: «Сторони, що беруть участь у будь-якому конфлікті, продовження якого могло б загрожувати підтримці міжнародного миру й безпеки, повинні насамперед намагатися вирішити конфлікт шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звертання до регіональних органів або угод чи інших мирних засобів на власний вибір». Тим самим, Статут визнає слідчі комісії одним із засобів мирного врегулювання міжнародних спорів.

Взагалі, даний засіб мирного врегулювання суперечок використовується, коли сторони розходяться в оцінці фактичних обставин, що призвели до спору. П.Маланчук пише: «Багато міжнародних спорів точаться виключно на питаннях факту, і неупереджене розслідування є добрим шляхом поменшити напруженість і сферу суперечностей між сторонами. Після деякого часу переговорів держави іноді можуть погодитися на призначення для проведення розслідування неупередженого органу. Мета такого розслідування полягає у неупередженому встановленні спірних фактів і, таким чином, підготовці шляху до переговорного врегулювання» [1, с. 382].

В подібних випадках держави, між якими виник спір, можуть домовитися про проведення розслідування фактів та обставин шляхом створення спеціальних слідчих комісій, на засадах паритетності. Е.А. Пушмін наводить таке визначення процедури обслідування: «Міжнародна слідча процедура – це такий міжнародно-правовий засіб мирного врегулювання, який виявляється у розслідуванні (яке здійснюється сторонами безпосередньо чи спільно з третіми державами) конкрет-

них обставин і фактичних даних, що лежать в основі міждержавних суперечок, та наданні відповідних доповідей державам, що сперечаються» [6, с. 43].

До сфери розгляду слідчих комісій відносяться не тільки питання фактичних обставин справи, але й правових положень, пов'язаних з спірною ситуацією. На відміну від погоджувальних комісій, що здійснюють додатково й функції посередництва, слідчі комісії створюються для з'ясування спірних обставин чи положень [4, с. 82].

В цій ситуації виникає питання про міжнародно-правові наслідки діяльності органів з встановлення фактів. За своїм характером, висновки слідчих комісій не є обов'язковими для сторін спору. Держави можуть як погодитись з цими висновками, так і відмовитися прийняти їх. Слідчі комісії не розв'язують спір по суті [3, с. 68].

Отже, врегулювання спору здійснюється не слідчими комісіями, а його безпосередніми учасниками шляхом переговорів, з використанням можливостей, що надаються такими консультативними, за своєю природою, органами як слідчі комісії [5, с. 15].

Вперше необхідність даного засобу вирішення спорів теоретично обґрунтував російський професор Ф.Ф. Мартенс в кінці XIX ст. Завдання комісії повинно полягати в тому, вважав Ф.Ф. Мартенс, щоб дослідити, в разі потреби, на місці, всі обставини спору і представити свою доповідь державам, які хоча і не визнають його за третейське рішення, але приймають його як основу всіх подальших дій [2, с. 60].

На думку Е.А. Пушміна, інститут міжнародного розслідування є одним з найменш досліджених у доктрині. Він склався на рубежі XIX та XX сторіч. В якості самостійного міжнародно-правового інституту, процедура обслідування отримала своє закріплення в Гаазькій Конвенції 1899 року [6, с. 43].

В 1899 році в Гаазі було скликано Першу мирну конференцію, в якій приймали участь 26 держав. За результатами конференції була прийнята, з-поміж іншого, Конвенція про мирне врегулювання міжнародних спорів, яка передбачала створення слідчих комісій, як один із засобів вирішення спорів. В ній була

приділена увага завданням таких комісій, складу і порядку їх роботи, обов'язкам держав, між якими виник спір, по відношенню до комісії, змісту й характеру доповіді комісії.

Росія виступила ініціатором створення міжнародних слідчих комісій. Її представником був Ф.Ф. Мартенс, який узагальнив досвід роботи деяких національних комісій та обґрунтував переваги даного засобу мирного вирішення спорів, які він вбачав у наступному:

1) «в будь-якому міжнародному спорі велике значення має як з'ясування фактичних обставин та істинних причин спору, так і час, необхідний для того, щоб знизити збудження суспільної думки;

2) процедура обслідування особливо приваблива з огляду на свою повну добровільність;

3) ті нечисленні слідчі комісії, що мали випадки застосування на практиці, довели свою користь» [6, с. 43].

У прийнятій Конвенції, слідчим комісіям було присвячено шість статей (9-14). Стаття 9 Конвенції проголошує, що держави, що підписались, визнають корисним, при міжнародних суперечках, які не зачіпають ані честі, ані істотних інтересів, щоб сторони, які не досягли згоди дипломатичним шляхом, засновували, наскільки дозволяють обставини, міжнародну слідчу комісію, на якій буде лежати обов'язок полегшувати розв'язання цих суперечок шляхом з'ясування питань факту за допомогою неупередженого та добросовісного їх розслідування [6, с. 43-44].

Міжнародні слідчі комісії створювались на основі особливої угоди між сторонами спору, в якій мали бути точно встановлені факти, що підлягають розслідуванню, обсяг повноважень членів комісії та порядок проведення розслідування. Якщо угодою не встановлювались форми і строки розслідування, вони визначались самою комісією. Також Конвенція закріплювала необов'язковість для сторін висновку комісії та відмінність його від третейського рішення [4, с. 83].

Наступним кроком у регламентації міжнародних слідчих комісій стало прийняття, на II Гаазькій конференції миру 1907 року, нової Конвенції про мирне

врегулювання міжнародних спорів. Однак цьому передувала трагічна подія, яка і дала поштовх подальшому розвитку інституту обслідування.

У 1904 році на Далекому Сході велася русько-японська війна. На підмогу фортеці Порт-Артур, з міста Лібава відправилась Друга тихоокеанська ескадра російського флоту під командуванням віце-адмірала Зіновія Петровича Рожественського.

На шляху слідування ескадри знаходились води, які були під контролем Великобританії, яка, не перебуваючи у стані війни з Росією, надавала активну підтримку Японії, підписавши з нею договір про воєнне співробітництво.

Виходячи з порту, командування російської флоту було переконане у тому, що на ескадру готується напад. Цьому сприяли повідомлення, що надходили до і після виходу з порту, про намір японців перешкодити походу і затримати кораблі. Поступали також повідомлення про помічені в морі невідомі підозрілі міноносці. Хоча, мало хто очікував появи японських військових кораблів у Ла-Манші. Однак небезпеку підтверджували й команда прикордонного корабля «Бакан», яка також бачила загадкові міноносці.

Трагедія сталася в районі однієї з найкрупніших мілин Північного моря – Доггер-банки, що знаходилась поблизу Британських берегів і була традиційним місцем рибної ловлі.

Напередодні, ввечері 21 жовтня, плавуча майстерня «Камчатка» відстала від ескадри через ремонт у машині. Було посилено бойову готовність. Близько восьмої години вечора броненосець «Князь Суворов» почав приймати сигнали від «Камчатки», яка повідомила, що її переслідують невідомі міноносці, і запросила координати ескадри. Це було досить підозріло, тому у відповідь було повідомлено про необхідність відірватися від переслідування, і направлятися в сторону Доггер-банки без зазначення точних координат зустрічі.

В 00:55 22 жовтня ескадра увійшла у Доггер-банку, де знаходилась британська риболовна флотилія кількістю у 22 траулери. Як свідчили пізніше російські моряки, з «Князя Суворова» було помічено підозріле судно, на якому, на відміну

від траулерів, не горіли розпізнавальні вогні. Судно було визначено як міноносець, і адмірал Рожественський віддав наказ про відкриття вогню.

Особовий склад російських кораблів було погано підготовлено. Почалася паніка, результатом якої був обстріл крейсерів «Аврора» та «Дмитрий Донской» своїми ж кораблями, що прийняли їх за ворожі судна. Після того, як було виявлено, що вогонь ведеться по неозброєним цивільним судам та своїм кораблям, поступив наказ про припинення вогню.

Обстріл продовжувався близько 20 хвилин. В результаті вогню було потоплено рибачий траулер «Крейн», ще п'ять було пошкоджено, загинув один рибак, шестеро було поранено, крейсер «Аврора» було пошкоджено, два члена його екіпажу – поранено (один з них пізніше помер).

Цей інцидент мав величезний міжнародний резонанс. Назву «Гульський інцидент» він отримав через те, що британські траулери були приписані до порту Гуль. Відносини Росії та Британії загострились до небувалих масштабів. До сьогодні, цей інцидент відомий в Британії під назвою «Russian Ourtage» – «Припадок російського гніву». Британія призивала повернути ескадру назад до місця дислокації, а віце-адмірала Рожественського віддати до трибуналу. Існувала навіть загроза розриву дипломатичних відносин між двома державами.

Однак всього цього вдалося уникнути. Російський уряд, з метою розслідування «Гульського інциденту», запропонував звернутися до такого засобу мирного вирішення спорів, як обслідування, яке до того часу не практикувалося. Британія погодилась.

Створена з цією метою міжнародна слідча комісія була першим випадком звернення до даного засобу розв'язання міжнародних суперечок в історії.

Гульську слідчу комісію було створено відповідно до положень Конвенції 1899 року. Відповідно до статті 10 Конвенція встановлює факти, що підлягають розгляду та обсяг повноважень членів комісії, а також встановлює процедуру. Виходячи з цих положень, завданням комісії було проведення розслідування та надання доповіді щодо обставин інциденту, особливо з питання оцінки ступеня відповідальності й осуду, якого мають зазнати піддані обох сторін, які підписали

угоду, або якої-небудь іншої країни, у випадку, якщо відповідальність буде встановлена слідством.

Своє врегулювання в Конвенції 1899 року знайшло питання формування слідчих комісій. Так, стаття 11 Конвенції, в цьому питанні, відсилає до статті 32, яка передбачає наступну процедуру: кожна сторона призначає двох членів комісії, які потім обирають Голову комісії. У випадку рівного розподілу голосів, вибір Голови здійснюється третьою державою, обраною сторонами спільною згодою. Засновуючись на цих положеннях, членами Гульської слідчої комісії стали представник Росії адмірал Дубасов та представник Британії адмірал Бьюмонт. Росія запросила до комісії Францію, яка призначила адмірала Фруньє, Британія – США, представником яких став адмірал Девіс. 22 грудня комісія зібралась у Парижі і обрала п'ятим членом австрійського адмірала Шпауна, який став головою комісії.

Засідання комісії продовжувались з 9 січня по 25 лютого 1905 року. Було допитано багатьох учасників інциденту. Комісія встановила, що, окрім російських моряків, японські міноносці ніхто не бачив. Доповідь комісії прийнято частково всіма голосами проти голосу Дубасова [8].

Висновки комісії були наступними. Відповідальність за обстріл суден і за його результати лягає на адмірала Рожественського. Судна риболовної флотилії не здійснили жодних ворожих дій. Ні серед рибалок, ні взагалі в тому районі, жодних міноносців не було, тож відкриття вогню адміралом Рожественським не мало під собою підстав (Адмірал Дубасов залишився з окремою думкою, вважаючи, що біля ескадри знаходилися підозрілі судна, які й викликали вогонь). Також комісія прийшла до висновку, що тривалість вогню була більшою, ніж це було необхідно.

У будь-якому випадку, комісари, із задоволенням, одноголосно відзначили, що адмірал Рожественський особисто зробив все, що міг, від початку і до кінця інциденту, щоб запобігти веденню вогню по риболовам, впізнаним як такі. Проте, більшість комісарів відзначили, що вони шкодують, що адмірал Рожественський не попідкував проінформувати владу сусідніх морських держав, що у зв'язку з

необхідністю для нього відкрити вогонь поблизу групи траулерів, ці судна, невідомої національності, потребують допомоги.

Наприкінці доповіді комісари заявили, що висновки, яких досягла комісія, на їхню думку, не ставлять під сумнів військові якості або людяність адмірала Рожественського, або особового складу його ескадри [11].

З'ясувавши фактичні обставини інциденту, комісія вважала свій обов'язок виконаним. Подальше врегулювання відбувалось дипломатичним шляхом. Британія відкликала своє наполягання на покаранні російського адмірала, а Росія виплатила британському уряду 65000 фунтів, в якості компенсації жертвам інциденту.

Безсумнівно, те, що сталося в районі Доггер-банки, було величезною трагедією, яка призвела до смертей ні в чому не повинних людей. При цьому, цей інцидент надав імпульс розвитку такого важливого інституту міжнародного права, як мирне вирішення міжнародних спорів.

Результати роботи Гульської слідчої комісії багато в чому є спірними. О.М. Ладиженський дає їм таку оцінку: «Висновок цієї слідчої комісії мав компромісний та не зовсім послідовний характер. В даному випадку комісія виконувала функції не тільки слідчі, але й погоджувальні. Вона, в значній мірі, нагадує погоджувальні комісії» [4, с. 87].

Одним з мінусів діяльності Гульської комісії було те, що її учасники витратили занадто багато часу на складання правил процедури діяльності комісії, оскільки в Конвенції 1899 року цьому питанню присвячено лише кілька положень [2, с. 62].

Міжнародна спільнота зробила відповідні висновки. На Конференції 1907 року, згаданій раніше, було визнано, що Конвенція 1899 року надала слідчим комісіям характер, «корисність якого ніхто не може заперечувати». У доповіді з питання перегляду Конвенції 1899 року, обґрунтовувалась необхідність доповнення інституту обслідування системою правил процедури, які б посилили надійність та ефективність його використання [6, с. 44].

Вже у 1907 році, на II Гаазькій конференції миру, Конвенцію 1899 року було доповнено новими положеннями, і прийнято нову Конвенцію про мирне врегулювання міжнародних спорів. Розділ, присвячений міжнародним слідчим комісіям зазнав змін і був доповнений, в результаті чого міжнародним слідчим комісіям було присвячено вже 28 статей. Е.А. Пушмін зазначав: «Інститут розслідування було визначено більш точно та, в якомусь сенсі вдосконалено, зокрема, у відношенні правил слідчого провадження» [6, с. 44].

Нова Конвенція точно визначила факти, що підлягають розслідуванню, встановила порядок і строк створення комісії та обсяг повноважень її членів. Відповідно до статті 10 Конвенції, міжнародні слідчі комісії засновуються шляхом укладання особливої угоди між сторонами суперечки. Враховуючи досвід Гульського інциденту, було вдосконалено порядок призначення членів комісії, в результаті чого, його можна вважати досить детально розробленим. Як і раніше, кожна сторона призначає двох членів комісії. Конвенція 1907 року, на відміну від Конвенції 1899 року, визначила, що тільки один з цих членів, може бути громадянином кожної зі сторін. Ці члени разом обирають голову комісії. У випадку незгоди сторін щодо кандидатури голови, сторони обирають третю державу, представник якої стає головою комісії. Якщо й у цьому відношенні згоди досягнуто не було, то кожна сторона обирає державу, які, в свою чергу, обирають голову. Ще однією новизною стало передбачення випадку недосягнення згоди цими державами: у випадку, коли протягом двох місяців ці держави не досягнули згоди, кожна з них представляє двох кандидатів, із числа членів Постійної палати третейського суду. В такому випадку голова комісії обирається жеребом.

Взагалі, нова Конвенція містить численну кількість положень, що регулюють питання формування і діяльності слідчих комісій, які не було врегульовано в Конвенції 1899 року.

Більш вагомого значення набула угода про розслідування, розширилось коло питань, які визначаються цією угодою. Окрім фактів, що підлягають розслідуванню, порядку і строку формування комісії та обсягу повноважень її членів, угода, якщо це необхідно, визначає місце перебування комісії та її право переми-

щення, мову, якою комісія буде користуватися, строки представлення комісії Сторонами власного бачення фактів, а також всі умови, про які Сторони домовляться. Також було передбачено можливість призначення асесорів, та необхідність закріплення порядку їх призначення та обсягу повноважень в угоді про розслідування.

Новизною в Конвенції 1907 року стало передбачене в статті 14 право сторін призначати особливих агентів при слідчих комісіях, які представляють Сторони та виконують роль посередників між ними та комісією.

З метою полегшення процесу формування та діяльності слідчих комісій у Конвенції 1907 року було передбачено ряд норм, які будуть застосовуватись до слідчого провадження, якщо сторони не передбачать інших правил. Це дозволило скоротити час, необхідний для утворення слідчої комісії, а також привести їх до єдиного зразка. До таких норм можна віднести положення про встановлення місця перебування слідчої комісії (ст. 11), порядок заміщення членів комісії (ст. 13), визначення органу, що буде виконувати функції канцелярії слідчої комісії та регламентація таких функцій (ст. 15-16) та ін.

Окрім цього, стаття 18 Конвенції наділяє слідчі комісії повноваженнями встановлювати подробиці провадження та здійснювати всі формальності, пов'язані зі збором доказів, що не передбачені в угоді про розслідування. В результаті цього, у випадку виникнення необхідності швидкого прийняття рішення з того чи іншого питання, комісія не буде змушена звертатися до Сторін і чекати на їх узгоджену позицію, а матиме змогу оперативно і самостійно прийняти відповідне рішення з метою виконання покладених на неї функцій

Значну кількість статей нової Конвенції було присвячено процесу збору доказів та питанню їх достовірності, особливо, що стосується показань свідків. Засновуючись на досвіді, отриманому після Гульського інциденту, автори Конвенції вирішили надати цим питанням нормативно-визначеного характеру, тим самим попередивши можливі спори між Сторонами стосовно процедури, яка буде застосовуватись в процесі обслідування. Було визначено змагальний характер слідчої процедури (ст. 19), можливість виїзду комісії на місця з метою збору

доказів та огляду місцевості (ст. 20-21). Передбачений в статті 12 Конвенції 1899 року обов'язок Сторін надавати слідчій комісії усі засоби і способи, необхідні для повного з'ясування й точної оцінки спірних фактів, було доповнено в статті 23 обов'язком забезпечення явки свідків та експертів, що знаходяться на їх території. Таким чином Сторона позбавлялась можливості не допустити допиту осіб, свідчення яких могли б зкомпроментувати таку Сторону.

В процесі роботи слідчої комісії, основний обсяг доказової бази формується за рахунок показань свідків. Отже питання допиту свідків та питання достовірності їх показань має величезне значення. В результаті, низка статей Конвенції 1907 року (ст. 25-28) детально регламентувала процедуру допиту свідків.

Окрім цього, Конвенція 1907 року встановила, що засідання комісії мають провадитись за закритими дверима та залишатися секретними. Будь-яке рішення приймається більшістю голосів, а відмова будь-якого члена від участі у голосуванні заноситься до протоколу (ст. 30). Рішення про необхідність закріплення цієї норми в новій Конвенції багато в чому продиктовано досвідом роботи комісії з Гульського інциденту.

Заключні статті Конвенції 1907 року, як і Конвенції 1899 року, присвячені доповіді, що надає комісія за результатами своєї роботи. В статті 14 Конвенції 1899 року йшлося про необов'язкову юридичну силу доповіді комісії для Сторін та відсутність у неї сили третейського рішення. Такий самий зміст має стаття 35 Конвенції 1907 року. Стаття 13 Конвенції 1899 року передбачає, що доповідь підписується всіма членами комісії. Стаття 33 Конвенції 1907 року дублює цю норму, однак доповнює її положенням про те, що в разі відмови одного з членів комісії підписати доповідь, вона залишається в силі, тим самим встановлюючи можливість окремої думки, як це мало місце у випадку з адміралом Дубасовим.

Висновки. Проаналізувавши вищевикладене, можна простежити певну послідовність розвитку інституту обстеження. Першим кроком на шляху його встановлення стало визнання міжнародною спільнотою необхідності існування такого засобу. Таке усвідомлення знайшло своє відображення у Конвенції 1899 р. Однак, коли у 1904 р. трапився інцидент у Доггер-банці, і було створено першу

слідчу комісію з встановлення фактів, стало зрозуміло, що перший нормативно-правовий досвід з цього питання не є цілком успішним і потребує доопрацювання і вдосконалення. Доповнений і більш детальний міжнародно-правовий акт щодо мирних засобів вирішення міжнародних конфліктів, яким стала II Гаазька конвенція, було прийнято у 1907 р. Досвід і практика Гульської слідчої комісії мали вирішальний та безпосередній вплив на те, як саме у Конвенції буде регламентовано інститут обстеження. В першу чергу стала зрозумілою необхідність закріплення у новій Конвенції правил процедури, що дозволило державам зекономити час на формування слідчих комісій, а також призвело до їх уніфікації. Гульська слідча комісія виявила недоліки в регулюванні діяльності слідчих комісій та показала, які саме питання потребували нормативно-правового закріплення, а рішення що були прийняті Сторонами та самою комісією з питань організації її діяльності та процедури проведення розслідування стали основою для розробки і прийняття нової Конвенції.

У свою чергу, положення Конвенції стали підґрунтям і зразком для договорів про мирне вирішення спорів, що укладались між державами у майбутньому, а також визначили вектор розвитку інституту обстеження загалом.

Таким чином, бачимо, що події в районі Доггер-банки у 1904 році, хоча і були трагічними, але дали безпосередній поштовх подальшого розвитку інституту обслідування, показавши його дієвість та ефективність.

Список використаних джерел

1. Пітер Маланчук. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / П. Маланчук. - Х.: Консум, 2005. – 592 с.

2. Мирное разрешение международных споров: современные проблемы: монография / А. Х. Абашидзе, А. М. Солнцев. – 2-е изд. – М.: РУДН, 2012. – 307 с.

3. Анисимов Л.Н. Международно-правовые средства разрешения межгосударственных споров (конфликтов) / Л. Н. Анисимов; ЛГУ им. А. А. Жданова. – Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1975. – 164 с.

4. Ладыженский А.М., Блищенко И.П. Мирные средства разрешения споров между государствами. – Москва: Гос. изд-во юрид. лит. 1962. – 175 с.

5. Мовчан А.П. Мирные средства разрешения международных споров. – М.: Моск. гос. ун-т, 1957. – 30 с.

6. Пушмин Э.А. Мирные средства разрешения международных споров: учеб. пособие. – Ярославль: Ярослав. гос. ун-т, 1981. – 79 с.

7. Гребнев А. Гульский инцидент: тайна трагедии у Доггер-банка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://warspot.ru/4218-gullskiy-intsident-tayna-tragedii-u-dogger-banki>.

8. Гульский инцидент и гульская международная следственная комиссия / Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). – Россия, Санкт-Петербург, 1890-1907. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gatchina3000.ru/big/032/32363_brockhaus-efron.htm

9. Конвенція про мирне врегулювання міжнародних спорів / Гаага, 18 жовтня 1907 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_938.

10. Конвенція про мирне врегулювання міжнародних спорів / Гаага, 29 липня 1899 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague01.asp

11. International commissions of inquiry. Incident in the north sea (the dogger bank case). Report. – 1904p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.worldcourts.com/ici/eng/decisions/1905.02.26_doggerbank.htm

12. Revised General Act for the pacific settlement of international disputes, 28 april 1949. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1950/09/19500920%2010-17%20PM/Ch_II_1p.pdf